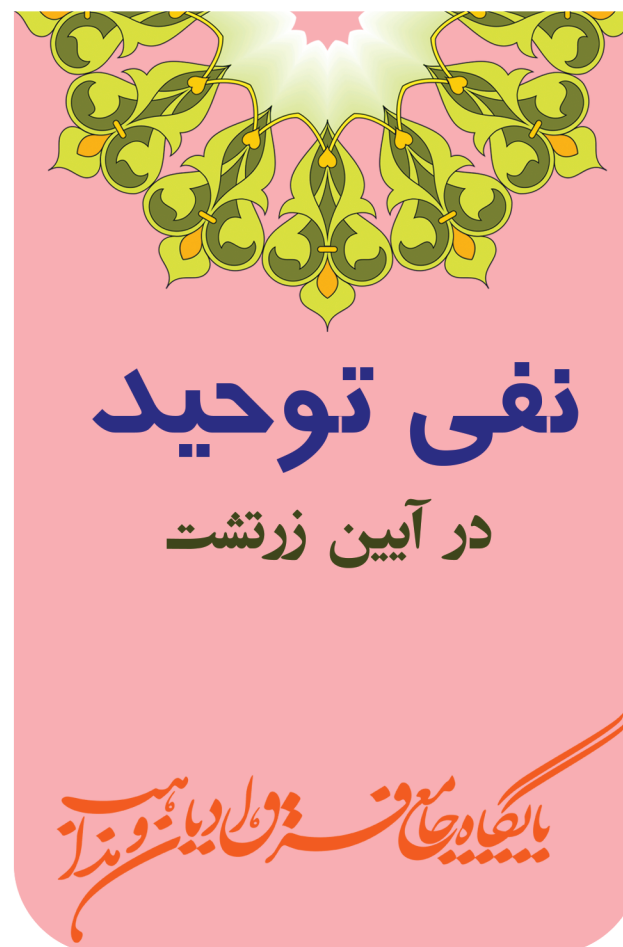

فقط بسنده کرد؛ بلکه باید ماهیت شیطان را هم توضیح داد. ما معتقدیم که شیطان تحت ارادهٔ اهورا مزدا نیست؛ چراکه در غیر این صورت، هر چیز بدی را که اتفاق می‌افتد، باید به خدا نسبت داد... اهورا مزدا در آیین زرتشت متعال و مطلق نیست؛ بلکه نسبی است. به همین دلیل، اهورا مزدا نمی‌تواند مطلق باشد... این عقیدهٔ دین زرتشت است... ما معتقدیم اهورا مزدا قدرتمند و تواناست؛ اما قادر مطلق نیست. این چنین نیست که تمام نیروها در دست او باشد. کلید مسئله دقیقاً همین است. دین زرتشت ماهیت شرّ را با دوآلیسم^(۱۰) قابل فهم می‌سازد.^(۱۱)

۱۰. دوگانه باوری، اعتقاد به دو مبدأ برای جهان.

۱۱. مجله هفت آسمان، شماره ۳۹، پاییز ۱۳۸۷، صص ۳۱ - ۳۳.

نفی توحید در آیین زرتشت

ثنویت در آیین زرتشت

کتاب اوستا دارای ابهامات و تناقضات بسیاری است؛ اما ابهامی وجود ندارد که با مطالعهٔ اوستا می‌توان دریافت که آیین زرتشتی به ثنویت در ذات (شرک) گرفتار است.

موبدان زرتشتی در عصر کنونی تلاش دارند آیین خود را بر مبنای مسئلهٔ توحید، یکتاپرستی و یکتاباوری جلوه دهند؛ چون خود دریافته‌اند که مبانی توحید در اسلام، کامل‌تر و دقیق‌تر از خدانشناسی زرتشتی است. مبنای توحیدی اسلام، از نظر عقلی و نقلی اثبات شده و موجّه است. مسلمانان تمام موجودات (ما سوی الله) را مخلوق خداوند یکتا دانسته‌اند. خرد آدمی نیز بر وجود یک مبدأ برای جهان جسمانی و روحانی

تأکید دارد؛ چه اینکه در غیر این صورت، خدای جهان آفرین «کمال مطلق» و بالخصوص «قادر مطلق» نخواهد بود.

دین زرتشتی و نفی توحید ذاتی

در گاتهای اوستا برای مبدأ زندگی، ۲ بُن معرفی شده است: یکی سپنتمینیو (مینوی مقدس) و دیگر انگره‌مینوی (مینوی پلید) که هر دو، در منش، آموزش، خرد، کیش، گفتار، کردار، روان و... با یکدیگر در تقابل و تضادند.^(۱)

گروهی از موبدان زرتشتی در توجیه این «دوگانگی مبدأ» می‌گویند که مینوی پلید در مقابل اهورامزدا نیست؛ بلکه در مقابل مینوی مقدس است؛ یعنی اهورامزدا مساوی با مینوی مقدس نیست؛ بلکه در مقامی بالاتر از این دو مبدأ است، در حالی که موبد «جهانگیر اوشیدری» در «دانشنامه مزدیسنا» به صراحت می‌گوید: انگره‌مینوی همان اهریمن است.^(۲)

از سویی دیگر، بنا بر متن اوستا «سپنتمینیو» از صفات و نامهای اهورا مزدا است. هیچ‌یک

۱. گاتها کهن‌ترین بخش اوستا، ابراهیم پورداود، انتشارات اساطیر، تهران، ۱۳۸۴ش، ص ۵۲۲.

۲. دانشنامه مزدیسنا، موبد جهانگیر اوشیدری، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸۹ش، ص ۱۳۴.

از این دو خالق یکدیگر نیستند؛ اما موبدان زرتشتی به هیچ روی حاضر به پذیرش این نکته نمی‌باشند که اهورامزدا خالق و فاعل «انگره‌مینو» است، در حالی که دکتر فرهنگ مهر - پژوهشگر زرتشتی - در کتاب «دیدنی نو از دینی کهن» می‌نویسد: «خداوند تنها خوبی را آفریده است. بدی، ساخته و داده خدا نیست.» وی در ادامه می‌نویسد: «دومین تفاوت (میان ادیان ابراهیمی و آیین زرتشتی) این است که خدای زرتشت، آفریننده بدی و ابلیس نیست.»^(۳)

پس به راستی چه کسی مینوی شر را آفرید؟ این پرسشی است که موبدان زرتشتی پاسخی قانع کننده و خردپذیر از متن اوستا و روایات زرتشتی برای آن ندارند. تنها حالتی که اوستا تأیید می‌کند این است که اهریمن یک «ذات» مستقل و مجزا از «اهورا مزدا» است.

به هر صورت، تقابل این دو مبدأ از واضحات و بدیهیات آیین زرتشتی است. در یقینی‌ترین حالت، اهورا مزدا مصداق واضح سپنته‌مینو (مینوی خیر) و اهریمن نیز مصداق واضح انگره‌مینو (مینوی شر) است و این دو

۳ دیدنی نو از دینی کهن (فلسفه زرتشت)، دکتر فرهنگ مهر، انتشارات جامی، تهران، ۱۳۷۴ش، ص ۴۲ - ۴۴.

مینو، دو ذات کاملاً متمایز از یکدیگرند، چنان که در کتاب سوم دینکرد - از معتبرترین متون پهلوی که به عنوان دایرةالمعارف بزرگ زرتشتی توسط موبدان نوشته شده است - به صراحت عنوان شده است که مبدأ جهان، یکی نیست؛ بلکه دو تاست و حتی در این کتاب، یهودیت به علت اعتقاد به یک بُن (مبدأ) برای جهان، مورد سرزنش قرار گرفته و عقیده یکتاباوری ادیان ابراهیمی به باد انتقاد گرفته شده است.^(۴)

بنا بر نفی توحید ذاتی در آیین زرتشتی، توحید افعالی نیز رد می‌شود. توحید افعالی بدین معناست که یک خدا را منشأ وجود و مبدأ تمامی قدرتها بدانیم و سایر موجودات را در طول قدرت خدا بشماریم؛ اما دین زرتشتی، دو خدا را مبدأ افعال در جهان و این دو قدرت را در عرض هم می‌داند. در نتیجه، کمال مطلق و قدرت مطلق اهورا مزدا را نفی نموده است.

در اوستا، (یسنا ۹: ۸ و هات ۹، بند هشتم) اهریمن خالق دیوان در جهان مادی و ضد جهان مادی سودمند خوانده می‌شود و در یسنا ۶۱:

۴. آذرفرینغ پسر فرخزاد و آذرباد پسر امید، پژوهش فریدون فضیلت، انتشارات مهر آیین، تهران، ۱۳۸۴ش، کتاب سوم دینکرد، دفتر دوم، کرده ۱۱۹، ۱۲۶، ۱۵۰.

۲ نیز اهریمن به صراحت، آفریدگار و خالق بخشی از جهان هستی نامیده شده است.^(۵)

در بند ۴۰ از بهرام‌یشت اوستا نیز اهریمن به صفت خالقیت متصف گشته و آفریدگار زشتیها نامیده شده است.^(۶)

در وندیداد اوستا نیز به روشنی آمده است که اهریمن دارای مقام خالقیت (در مقابل اهورا مزدا) است.^(۷)

حتی در اوستا، فروردین‌یشت، بند ۱۲ آمده است: «اگر آشونان»^(۸) (مؤمنان) مرا یاری

۵. یسنا، ترجمه ابراهیم پور داود، انتشارات فروهر، تهران، ۱۳۸۷ش، ج ۲، ص ۷۸؛ اوستا، گزارش دکتر ج. دوستخواه، انتشارات مروارید، تهران، ۱۳۹۱ش، ج ۱، ص ۲۳۸؛

Yasna 61 : 2, Translated by L. H. Mills, from Sacred Books of the East, American Edition, 1898

۶ اوستا، گزارش دکتر ج. دوستخواه، تهران، ج ۱، ص ۴۳۹.

۷ همان، ج ۲، صص ۸۶۳ - ۶۶۰

James Darmesteter, The Zend Avesta, From The Sacred Books of The East, Translated By Various Oriental Scholars, Oxford, At the Clarendon Press 1883, VOL. IV, pp 5-6, pp 206.

۸. فرّوشی یا همان فرّوهر، به معنی قوّه پیشرفت و ترقی می‌باشد. ذره‌ای از ذرات روشنایی اهورا مزداست که در بدن هر انسانی به ودیعه گذاشته شده و پس از مرگ انسان، به سوی بالا و منبع اصلی خود برمی‌گردد. بنگرید به: مراسم و آداب زرتشتیان، اردشیر آذر گشسب،

نمی‌کردند، هر آینه بهترین گونه‌های جانوران و مردمان، مرا بر جای نمی‌ماندند؛ درّوج (دیو زشتی) نیرو می‌گرفت و فرمانروایی می‌کرد و جهان، از آن درّوج می‌شد.» معنی این گفتار آن است که اهورا مزدا به تنهایی قدرت اداره امور جهان خیر را ندارد. این مسئله نشانگر عدم قدرت مطلق اهورا مزدا و نفی توحید افعالی در اوستا است.^(۹)

در پایان، سخنی از موبد «خجسته میستری» بازگو می‌کنیم که می‌گوید: «می‌توان گفت که تنها اسلام قائل به monotheism؛ یعنی یکتاپرستی و یک خدایی به طور مطلق است، حتی مسیحیان هم یکتاپرست نیستند؛ چون قائل به تثلیث‌اند. بنابراین، اگر توجه کنید، فقط اسلام است که قائل به برتری مطلق الله است. در دین زرتشت نباید به henotheistic (ستایش چند خدا یکی پس از دیگری، توحید نوبتی)

انتشارات فرّوهر، تهران، ۱۳۷۲ش، صص ۱۹۷ - ۲۰۳؛ زرتشت و آموزشهای او، رستم شهزادی، سازمان انتشارات فروهر، تهران، ۱۳۷۱ش، صص ۱۰۴ - ۱۰۵؛

جهان فروهری، بهرام فره‌وشی، فروهر، تهران، ۱۳۸۸ش، صص ۱۱۳ - ۱۱۶.

۹. اوستا، گزارش دکتر دوستخواه، انتشارات مروارید، تهران، شانزدهم، نسخه انجمن زرتشتیان آلمان، ج ۱، صص ۳۳۵ - ۳۳۶ - ۳۳۹ - ۳۴۱.